

Юлія БАЛАЖ,

orcid.org/0009-0008-4544-0524

аспірантка кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) yuliia.balazh.17@pnu.edu.ua

МЕДІАЛЬНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ МОДАЛЬНИХ КЛЮЧОВИХ КОМПОНЕНТІВ У РЕЧЕННЯХ ІЗ ПОШИРЮВАЧАМИ

У статті висвітлено функційно-граматичний статус модальних ключових компонентів, розміщених у медіальній позиції в межах речення з поширювачами на базі сучасного українського художнього дискурсу. Об'єктом наукової розвідки слугують мовні одиниці, що експлікують модальність – предикативні конструкції, вставні компоненти та модальні частки, які структурно вписуються у внутрішній простір речення, не порушуючи його граматичної цілісності, але впливаючи на його комунікативно-прагматичне навантаження. Основна увага зосереджена на описі особливостей реалізації модальності в медіальній позиції речення та її взаємодії з поширювачами, які ускладнюють базову синтаксичну модель. Проблематика дослідження визначається необхідністю глибшого теоретичного осмислення позиційної реалізації модальних засобів у реченнях із поширювачами, що на сьогодні не має вичерпного опису в межах функційного підходу. Медіальна зона, яка інтерпретується як проміжна структурна ланка між центральними синтаксичними компонентами, розглядається як місце зосередження модальних нюансів, що забезпечують розщеплення інформаційного потоку, створення вторинної модальної рамки та формування когнітивного вектора висловлення. У процесі дослідження з'ясовано, що модальні компоненти, розміщені в медіальній позиції, реалізують низку функцій: експлікацію ймовірнісної, етичної, епістемічної модальності; інтонаційне структурування речення; актуалізацію суб'єктивного ставлення мовця тощо. Виявлено, що взаємодія таких компонентів із іншими поширювачами сприяє семантичному варіюванню рематичної частини висловлення, а також виконує роль смислового компенсатора в мультивекторних структурах речень. Отримані результати нашого дослідження підтверджують доцільність функційного підходу до опису модальності в синтаксичних конструкціях із поширювачами, зокрема з погляду динаміки комунікативного центру та вираження авторської суб'єктивності.

Ключові слова: модальність, інтерпозиційна зона, поширювальний компонент, мультивекторність, функційна структура речення.

Yuliia BALAZH,

orcid.org/0009-0008-4544-0524

Postgraduate student at the Department of General and German Linguistics
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) yuliia.balazh.17@pnu.edu.ua

THE MEDIAL POSITIONING OF MODAL KEY COMPONENTS IN SENTENCES WITH SYNTACTIC EXPANDERS

The article highlights the functional-grammatical status of modal key components located in the medial position within sentences containing expanding constituents, based on the material of contemporary Ukrainian literary discourse. The object of the research consists of linguistic units that express modality – predicative constructions, parenthetical components, and modal particles – which structurally integrate into the internal field of the sentence without violating its grammatical integrity, while significantly influencing its communicative and pragmatic loading. The study focuses on the specific features of modality realization within the interpositional zone of the sentence and its interaction with expanding constituents that structurally complicate the basic syntactic model. The relevance of the research stems from the insufficient theoretical elaboration of positional realization of modal means in syntactically expanded sentences, especially within the framework of the functional approach. The medial slot – interpreted as an intermediate structural segment between central syntactic components – is conceptualized as a locus for modal nuances that ensure the segmentation of informational flow, the formation of a secondary modal frame, and the establishment of a cognitive orientation of the utterance. The analysis reveals that modal components located in the medial position perform a range of functions: the expression of probabilistic, ethical, and epistemic modality; prosodic and intonational structuring of the sentence; and the actualization of the speaker's subjective stance. It is established that the interaction of such components

with expanding modifiers contributes to semantic variation of the rhematic part of the utterance and performs the role of a semantic compensator in multivectorial syntactic constructions. The results of our research confirm the relevance of the functional grammar framework for the description of modality in expanded syntactic structures, particularly with regard to the dynamics of the communicative center and the manifestation of speaker's subjectivity.

Key words: *modality, interpositional slot, syntactic expander, multidirectionality, functional structure of the sentence.*

Постановка проблеми. Модальність як функційно-семантична категорія є одним із базових механізмів організації речення, що забезпечує репрезентацію внутрішньої оцінної, епістемічної чи вольової позиції мовця стосовно змісту мовленнєвого повідомлення. У межах функційної граматики модальність розглядається як компонент складної когнітивно-комунікативної системи речення, що реалізується через багаторівневі засоби та позиційні моделі.

Особливу лінгвістичну значущість становить медіальна позиція речення, тобто проміжний синтаксичний простір між його центральними конструктивними елементами, у межах якого модальні компоненти набувають додаткових функцій: смислового уточнення, емоційного забарвлення, фокусування комунікативного центру. Так, поширювачі, які ускладнюють синтаксичну площину речення, посилюють взаємодію між модальністю й синтаксичною організацією, актуалізуючи граматичні та прагматичні функції інтерпозиційних компонентів.

Незважаючи на зростання зацікавленості функційно-позиційними особливостями речення в сучасному мовознавстві, проблема медіальної локалізації модальних ключових компонентів у реченнях із поширювачами залишається недостатньо окресленою та досі актуальною. Відсутність цілісного функційно-граматичного опрацювання інтерпозиційної модальності ускладнює розуміння її ролі в синтаксичному та комунікативному моделюванні речення. Актуальність дослідження зумовлена потребою поглиблення теоретичних уявлень про механізми реалізації модальності в реченнях із поширювачами сучасного українського художнього дискурсу.

Аналіз досліджень. Лінгвісти досліджували категорію модальності та особливості функціонування модальних компонентів у синтаксичній структурі речення з різних аспектів: описували її семантичну природу, класифікаційні ознаки, морфосинтаксичну реалізацію, прагматичну роль у висловленні, а також стилістичне навантаження в межах різних функціональних стилів. У науковому дискурсі сформувалася низка підходів до аналізу модальності, як-от: логіко-філософський, функційно-семантичний, комунікативний, когнітивно-прагматичний тощо, кожен

із яких розкриває окремі аспекти цієї складної мовної категорії.

Малоопрацьованим залишається до сьогодні питання позиційної реалізації модальності, зокрема локалізації модальних компонентів у медіальній зоні речення, що має вагоме значення для функційної організації синтаксичної конструкції, актуалізації інформаційної структури та виявлення мовленнєвої інтенції. На сучасному етапі актуалізується потреба дослідження модальних поширювачів, що дозволяє виявити нові закономірності функціонального членування речення.

Вивченням модальності, її типології, засобів вираження та комунікативного потенціалу займалися такі науковці, як-от: І. Вихованець (Вихованець, 1988), Н. Гуйванюк (Гуйванюк, 1997), А. Загнітко (Загнітко, 2001), Н. Івкова (Івкова, 2018), Н. Костусяк (Костусяк, 2014), О. Кульбабська (Кульбабська, 2017), О. Межов (Межов, 2010), М. Мірченко (Мірченко, 2005), І. Назаренко (Назаренко, 2024) та ін. Залежно від методологічної бази дослідники застосовували різні підходи: від трансформаційного до функційно-комунікативного, що зумовило значне різноманіття наукових концепцій щодо природи та функцій модальності.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі функційно-граматичних параметрів реалізації модальних ключових компонентів у медіальній позиції речень із поширювачами, з урахуванням їхньої дистрибутивної специфіки, семантичного навантаження та прагматичної функції в межах когнітивно-комунікативної структури висловлення.

Виклад основного матеріалу. Поняття модальності в структурі речення посідає одне з провідних місць у функційній граматиці, оскільки відображає взаємозв'язок граматичної організації речення та його прагматичної, когнітивної, комунікативної спрямованості. У складних предикативних структурах із поширювачами модальні компоненти не лише доповнюють предикат семантично, а й формують додатковий модальний контур, який впливає на інтерпретацію всього висловлення.

Особливого значення в цьому аспекті набуває медіальна позиція модальних компонентів – синтаксична зона, що розміщена між суб'єктом і предикатом, або між компонентами предикатної конструкції. Вважаємо, що саме тут модальні

поширювачі найчастіше реалізують свою функцію в межах синтаксичної цілісності речення, не порушуючи його валентної структури, але істотно модифікуючи комунікативно-прагматичний фокус.

Як підкреслює М. Мірченко, «у межах функційного підходу, репрезентованого в багатьох сучасних граматичних студіях, модальність розглядається як невід'ємний предикативний параметр, що становить обов'язкову граматичну ознаку кожного речення-висловлення. Вона слугує засобом концептуалізації ставлення мовця до змісту висловлюваного з огляду на його онтологічний статус – реальний чи уявлюваний, – і реалізується через три базові грами: граму реальності, граму потенційності та граму ірреальності» (Мірченко, 2004: 290). Повністю погоджуючись з позицією М. Мірченка, вважаємо доцільним розглядати модальність як базовий структурний компонент предикативної організації висловлення, що імпліцитно або експліцитно супроводжує кожен акт мовлення. Таке трактування модальності як грамафікалізованого механізму оцінки онтологічного статусу ситуації видається надзвичайно продуктивним для аналізу функційної природи речення, особливо в межах прагматосинтаксису, де семантико-синтаксичні ролі інтегруються з прагматичними параметрами комунікативного акту.

На нашу думку, запропоноване триграмне розмежування (реальність – потенційність – ірреальність) дає змогу здійснювати тонке моделювання мовної репрезентації дійсності, охоплюючи не лише фактуальні твердження, а й ймовірнісні та контрафактичні конструкції, які є характерними для когнітивно ускладнених типів висловлювань. У цьому аспекті модальність виявляє себе не лише як засіб граматичної категоризації, а й як один із центральних чинників інтерпретаційної стратегії мовця, що опосередковує комунікативний вплив і репрезентацію суб'єктивної оцінки ситуації.

Виходячи із наукового доробку О. Межова, поділяємо думку, що «модальні синтаксеми слугують засобом експлікації суб'єктивного ставлення мовця до висловлюваного змісту та належать до найбільш частотних конструкцій, за допомогою яких репрезентується суб'єктивна модальність у реченнях. Так, у межах граматики для їх позначення застосовується термін вставні компоненти та словосполучення, що виконує номінативну функцію щодо мовних одиниць, які сигналізують інтерпретаційну позицію мовця. Ці лексико-синтаксичні поширювачі привертають увагу до стилістично значущих аспектів висловлення, таких як оцінка достовірності інформації, підтвердження або заперечення її істинності, вияв сумнівів, при-

пущень, здогадок, а також прагнення мовця сформувати модальну рамку повідомлення» (Межов, 2010: 211).

З огляду на комунікативну значущість модальних поширювачів, О. Кульбаська доречно зосереджує увагу на їхній акцентно-констатувальній прагматичній функції, що полягає у вираженні безальтернативності повідомлюваного змісту. «Модальні компоненти слугують механізмом прагматичної оптимізації мовленнєвої взаємодії, формуючи ефект переконливості, імперативності або ствердності висловлення» (Кульбаська, 2017: 107). Таким чином, вони здатні підсилювати комунікативний імпульс через реалізацію тональної домінантності тексту, надаючи йому інтонаційної завершеності та суб'єктивно-оцінної насиченості.

Необхідно зауважити, що модальність у медіальній позиції у реченнях із поширювачами виконує низку функцій:

- 1) структурно-комунікативну – забезпечує гнучке поєднання предикативного ядра з поширювачами;
- 2) когнітивно-фокусувальну – задає напрям інтерпретації змісту речення реципієнтом;
- 3) інтонаційно-акцентуаційну – дозволяє виділити або пом'якшити фокус висловлення;
- 4) прагматично-регулятивну – виражає ступінь упевненості, емоційності або оцінки.

На нашу думку, до найбільш репрезентативних поширювачів, що реалізують модальність у медіальній позиції речення, належать, передусім, три групи функційно-семантичних релевантних елементів:

- 1) модальні предикативи – *можна, треба, слід, годиться, доводиться*, які функціонують як безособові модальні конструкції, що інтегруються в предикативний центр речення, репрезентуючи деонтичну або алетичну модальність. Розгляньмо речення *А проте мусив визнати, що в ділі всі вони, ті, з якими доводилося працювати, залишалися до кінця вірні й тверді* (О. Забужко). У цьому реченні модальний предикатив *доводилося* функціонує як структурний поширювач деонтичної необхідності, що виявляє неволонтарний аспект участі суб'єкта у певному процесі (у цьому випадку – професійна взаємодія). Позиційно він розміщений у межах медіальної позиції поширювальної атрибутивної конструкції (*ті, з якими доводилося працювати*), формуючи вторинну предикативну рамку, яка зберігає зв'язок із головною темо-рематичною структурою речення. Вважаємо, що використання поширювача *доводилося* у такій синтаксичній конструкції також створює ефект когнітивної дистанції, властивий авторському наративу, де

модальність виконує не лише граматичну, а й ідеологічно-оцінну функцію;

2) вставні компоненти й словосполучення – *напевно, здається, без сумніву, очевидно, як на мене*, які маркують епістемічну модальність і слугують сигналами когнітивної або емоційно-оцінної перспективи мовця. У межах медіальної позиції вони розміщуються переважно між предикатним центром або між предикатом і адвербіальними поширювачами, актуалізуючи інтерпретаційно-фокусну функцію. Проаналізуємо речення: *Вони говорили по черзі, сподіваючись, очевидно, на ефективність психологічної атаки* (М. Матіос). У наведеному реченні модальність реалізується через вставний компонент *очевидно*, яке локалізується в медіальній позиції – між вербативом, що позначає супровідну дію (*сподіваючись*), та адвербіальним поширювачем (*на ефективність психологічної атаки*). Така структурна конфігурація відповідає критеріям інтерпозиційного розміщення модальних поширювачів, характерного для синтаксичних конструкцій із розширеною предикативною рамкою.

Як бачимо, поширювач *очевидно* виконує функцію епістемічного модального маркера, який вказує на високий ступінь достовірності інформації з боку мовця, тобто актуалізує когнітивне переконання в логічній мотивованості дії суб'єктів. З погляду функційної граматики, такий модальний поширювач вбудовується в синтаксичний простір речення без порушення його граматичної цілісності, модифікуючи предикативну структуру шляхом накладання суб'єктивної інтерпретації на об'єктивно змодельовану подію;

3) модальні частки – *же, ж, хіба, хоч би, ще б*, які мають реляційну функцію, впливають на прагматичний статус речення, сигналізують підсилення, допустовість, гіпотетичність чи імпульсивність дії. Часто супроводжують основний вербатив або безпосередньо передують модальним вербативам. Розгляньмо речення *Он у тебе теж артрит, це ж не означає, що ти щось приховуєш* (Н. Сняданко). У поданому реченні модальність реалізується за допомогою поширювача *ж*, який локалізується в медіальній позиції – між суб'єктом (*це*) та вербативом (*не означає*). Згідно з функційно-граматичним підходом, такий поширювач виступає невалентною синтаксичною одиницею, що інтегрується в предикативну структуру речення з метою модифікації комунікативного тону та зміни модального забарвлення висловлення. Вважаємо, що поширювач *ж* у цьому контексті виконує емфа-

тично-контрастивну функцію, надаючи реченню риторичного підтексту та виражаючи емоційне підсилення логічного переходу від першої частини (*Он у тебе теж артрит*) до другої (*це ж не означає...*). Семантично поширювач *ж* слугує маркером модального фокусування, актуалізуючи припущення мовця про хибність або неповноцінність потенційного висновку, якого міг би дійти адресат (у даному випадку – припущення про приховування чогось). Таким чином, *ж* виступає інтерпретаційним компенсатором, що нейтралізує небажане розуміння висловлюваного, одночасно зберігаючи формально-заперечну конструкцію (*не означає*).

Підсумовуючи, модальні поширювачі, реалізовані в медіальній позиції речення, виявляють високий функційно-семантичний потенціал у формуванні комунікативної, прагматичної та когнітивної структури висловлення. Незалежно від свого граматичного статусу, вони забезпечують модальне фокусування, активують інтерпретаційну рамку та впливають на динаміку валентної організації речення. Саме медіальна позиція виявляється синтаксично та прагматично релевантною для реалізації різних типів модальності – епістемічної, деонтичної, гіпотетичної, з притаманною їм інтонаційною, емоційною й риторичною забарвленістю. Ці елементи відіграють ключову роль у моделюванні авторської суб'єктивності та стратегій мовленнєвого впливу, що особливо виразно простежується в сучасному художньому дискурсі.

Висновки. Отже, у статті здійснено функційно-граматичне осмислення модальних ключових компонентів, локалізованих у медіальній позиції речень із поширювачами, що дало змогу виявити їхню багатофункційність і роль у формуванні синтаксично й прагматичного висловлення. На основі аналізу мовного матеріалу доведено, що інтерпозиційне розміщення модальних елементів не є випадковим чи стилістично маргінальним явищем, а виконує системну функцію в комунікативно-інформаційній структурі речення.

Медіальна позиція виступає активним простором реалізації модальності, де модальні предикативи, вставні слова та частки моделюють когнітивну рамку висловлення, уточнюють або трансформують смислові акценти. Така локалізація посилює рему, розмикає традиційні синтаксичні межі та водночас сприяє когерентності тексту.

Результати нашої наукової розвідки підтверджують доцільність функційного підходу до аналізу інтерпозиційної модальності як динамічного

чинника синтаксичної організації речення. Це дозволяє не лише глибше зрозуміти внутрішню архітектоніку речення з поширювачами, а й окреслити нові грані прояву авторської суб'єктивності, комунікативної спрямованості та семантичної гнучкості сучасного українського мовлення.

Перспективним напрямом подальших досліджень убачаємо розширення вивчення стилістичного потенціалу медіальної модальності на основі текстів інших функціональних стилів та зіставлення українського мовного матеріалу з аналогічними моделями в інших мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.
2. Гуйванюк Н. В. Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні: навч. посібник. Чернівці: Рута, 1997. 63 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
4. Івкова Н. М. Функціонально-семантичне навантаження модальних лексем у публіцистичних текстах. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих науковців «УКРАЇНІСТИКА: НОВІ ІМЕНА В НАУЦІ» 22-23 березня 2018 року*. Бахмут, 2018. С. 65–67.
5. Костусяк Н. М. Типологія речень із модальними синтаксемами (на матеріалі творів Т. Шевченка). *Волинська філологічна: текст і контекст*. Вип. 18. 2014. С. 276–286.
6. Кульбабська О. В. Функційний потенціал вставних конструкцій у газетно-публіцистичному тексті. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2017. С. 106–110.
7. Межов О. Г. Функціональне навантаження модальних синтаксем у поетичних творах Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. С. 210–221.
8. Мірченко М. В. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення. *ГраMATика слова і граMATика мови*. Донецьк: ДонНУ, 2005. С. 182–194.
9. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Луцьк, 2004. 392 с.
10. Назаренко І. О. Вставні конструкції в інфраструктурі речення. *XXXI International scientific and practical conference «Scientific Research in the Conditions of Rapid Development of Information Technologies» (July 17-19, 2024) Helsinki, Finland. International Scientific Unity*. 2024. С. 130–132.
11. Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 12.06.2025).

REFERENCES

1. Vykhovanets I. R. (1988) Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti : monohrafiia. [Parts of speech in the semantic-grammatical aspect] Kyiv: Naukova dumka. 256. [in Ukrainian].
2. Huivaniuk N. V. (1997) Spivvidnoshennia obiektyvnoi ta subiektyvnoi modalnosti v rechenni: navch. posibnyk. [The relationship between objective and subjective modality in a sentence] Chernivtsi : Ruta. 63. [in Ukrainian].
3. Zahnitko A. P. (2001) Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys : monohrafiia. [Theoretical grammar of the Ukrainian language. Syntax] Donetsk: DonNU. 662. [in Ukrainian].
4. Ivkova N. M. (2018) Funktsionalno-semantychnne navantazhennia modalnykh leksem u publitsystychnykh tekstakh [Functional and semantic load of modal lexemes in journalistic texts]. *Materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv i molodykh naukovtsiv «UKRAINISTYKA: NOVI IMENA V NAUTSI» 22-23 bereznia 2018 roku*. Bakhmut. 65–67. [in Ukrainian].
5. Kostusiak N. M. (2014) Typolohiia rechen iz modalnymy syntaksemamy (na materialy tvoriv T. Shevchenka) [Typology of sentences with modal syntactic elements (based on the works of T. Shevchenko)]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*. 18. 276–286. [in Ukrainian].
6. Kulbabska O. V. (2017) Funktsiinyi potentsial vstavnykh konstrukttsii u hazetno-publitsystychnomu teksti [The functional potential of insertions in newspaper and journalistic texts]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*. Odesa. 106–110. [in Ukrainian].
7. Mezhev O. H. (2010) Funktsionalne navantazhennia modalnykh syntaksem u poetychnykh tvorakh Lesi Ukrainky [The functional load of modal syntactic units in Lesya Ukrainka's poetic works]. *Lesia Ukrainka i suchasnist*. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. 210–221. [in Ukrainian].
8. Mirchenko M. V. (2005) Modalnist yak komunikatyvno oriientovana katehoriia rechennia [Modality as a communicatively oriented category of a sentence]. *Hramatyka slova i hramatyka movy*. Donetsk: DonNU. 182–194. [in Ukrainian].
9. Mirchenko M. V. (2004) Struktura syntaksychnykh katehori : monohrafiia. [The structure of syntactic categories] Lutsk. 392. [in Ukrainian].
10. Nazarenko I. O. (2024) Vstavni konstrukttsii v infrastrukтури rechennia [Insertions in sentence structure]. *XXXI International scientific and practical conference «Scientific Research in the Conditions of Rapid Development of Information Technologies» (July 17-19, 2024) Helsinki, Finland. International Scientific Unity*. 130–132. [in Ukrainian].
11. Korpus tekstiv ukrainskoi movy. [Ukrainian language corpus] URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (data zvernennia: 12.06.2025).